УДК 81-36+81-11
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-2-22

Олена КРУТЬ,
orcid.org/0000-0002-3288-4870
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»
(Дніпро, Україна) olenakrut1@gmail.com

МЕТАФОРИЧНІ ТЕХНІЧНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСІБ НАЙМЕНУВАННЯ СВІТУ ДІЙСНОСТІ

Стаття присвячена вивченню структурних та семантичних особливостей метафоричних технічних термінів. ***Актуальність*** *теми обумовлена зростаючим інтересом дослідників до дослідження мови для спеціальних цілей, номінативних процесів, які полягають в основі фахових новоутворень. Термінологічна лексика як один із засобів репрезентації структури представлення знань та уявлень про оточуюче технічне середовище людини займає важливе місце в системах мов. Однак деякі аспекти термінологічної лексики, зокрема, використання метафоричних технічних все ще недостатньо вивчені.*

Метою *статті є аналіз стуктурних та семантичних особливостей технічних новоутворень.* ***Мета*** *статті визначає наступні* ***завдання****: розглянути сутність поняття термінів, метафоричних, зокрема; охарактеризувати основні напрями досліджень; проаналізувати структурні особливості найменувань певної галузі; визначити основні способи їхнього утворення; виокремити основні типи метафоричних термінів. Доведено, що використання метафоричних термінів все частіше стає об'єктом досліджень сучасних вчених.*

Структурно метафоричні терміни представлено простими, похідними та складними словами, словосполученнями, багатокомпонентними новоутвореннями. Встановлено, що семантика термінів автотранспортної галузі формується як результат взаємодії словотвірних значень, поняттєвого компонента на основі асоціацій, що закладено у термінологічній одиниці вторинної номінації. Виокремлено основні типи формування антропологічних, неантропологічних метафор, що полягають в основі найменувань.

Вивчення структурних та семантичних особливостей новоутворень вважається підготовчим етапом, що передує когнітивний етап дослідження метафоричної технічної термінології.

Ключові слова: *метафоричні технічні терміни, структурні особливості, семантика, способи новоутворень, антропологічна метафора, неантропологічна метафора.*

Olena KRUT,
orcid.org/0000-0002-3288-4870
Associate Professor at the Ensglish Philology and Translation Department
Horlivka Institute for Foreign Languages of Donbas State Pedagogical University
(Dnipro, Ukraine) olenakrut1@gmail.com

METAPHORICAL TECHNICAL TERMS AS A MEANS OF THE WORLD OF REALITY NOMINATION

The paper deals with the study of structural and semantic peculiarities of metaphorical technical terms. The relevance of the topic is due to the growing interest of researchers in the study of language for special purposes, the processes of nomination, the basis of professional new words formation. Terminological units as one of the means of identifying the structure of knowledge and ideas representation about the surrounding technical environment of a person, occupy a special place in language systems. However, some aspects of the terminological units, in particular, the usage of metaphorical technical terms in the industry, are still not sufficiently studied.

The purpose *of the article is to analyze structural and semantic peculiarities of new words formation.* ***The purpose*** *of the article determines the following* ***tasks****: to consider the essence of the concept of terms, metaphorical, in particular; to describe the main areas of research; to analyze the structural features of the technical names formation; to define the main methods of their formation; to distinguish the main types of metaphorical terms. It has been proved that the usage of metaphorical terms is increasingly becoming the object of research by modern scientists.*

Structurally, metaphorical terms are represented by simple, derivative, and composite words, word-combinations, and multicomponent units. It has been established that the semantics of the terms of the industry is formed as a result of the interaction of word-forming meanings, a conceptual component based on associations, laid in the basis of the terminological units of the secondary nomination. The main types of formation of anthropological and non-anthropological metaphors, the core of nomination, were singled out.

The study of structural and semantic features of new units is considered to be a preparatory stage that precedes the cognitive stage of researching the metaphorical technical terminology.

Key words: *metaphorical technical terms, structural features, semantics, new vocabulary formation methods, anthropological metaphor, non-anthropological metaphor.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку науки й техніки характеризується підвищенням інтересу вчених до дослідження мови для спеціальних цілей, номінативних процесів, які полягають в основі фахових новоутворень. Розвиток науково-технічного прогресу та обмін досвідом, розширення міжнародних зв'язків між країнами сприяють зростанню одиниць номінації, що слугують для відображення певних понять, явищ у виокремлених фахових галузях. Термінологічна лексика як один із засобів репрезентації структури представлення знань та уявлень про оточуюче технічне середовище людини займає важливе місце в системах мов (Л. П. Білозерська, Г. Г. Єнчева, Г. В. Садовникова).

Актуальність теми обумовлена зростанням інтересу дослідників до дослідження механізму формування нових найменувань як результат відображення об'єктивної дійсності: автоматизації підприємств, наукових знахідок, створення автоматизованих словників, термінологічних словників для фахових галузей (Ю. А. Зацний, Т. Кияк, Д. С. Лотте, Л. І. Мацько).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних робіт, що існує, можна виокремити дослідження процесів номінації (С. А. Жаботинська, Т. А. Космеда, О. О. Селіванова, Ч. Філмор). Метафора як одним із засобів номінації термінів, створює у свідомості людини новий образ, що веде до переосмислення нового поняття (О. О. Тараненко, G. Lakoff). Одиниці на позначення термінів слугують для комунікації науковців певної галузі та повсякденного спілкування, що полегшує процес усвідомлкення науково-технічних текстів. Метафоричні термінологічні одиниці стають одним із основних складників адекватного перекладу (В. І. Карабан, М. О. Куніловська, Н. В. Короводін, А. В. Федоров). Метафоричні терміни досліджуються сучасними мовознавцями (В. Хендіверсон, Д.Макклоскі, Ф.Бурс) та висвітлюються у когнітивному аспекті (П. Рікер, С. Г. Дудецька).

Мета роботи полягає у виявленні структурних та семантичних особливостей англійських метафоричних термінів в автотранспортній галузі. Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних завдань: розглянути підходи до визначення поняття «термін», «метафоричний термін»; вивчити структурні особливості метафоричної термінології в автотранспортній галузі; окреслити семантичні типи формування метафоричної термінології в аспекті пізнання світу людиною.

Досягнення мети та вирішення основних завдань дослідження передбачає застосування комплексної методики до предмету дослідження, а саме: методів аналізу та синтезу – для роботи з теоретичною літературою, завдяки яким визначено основні підходи до вивчення англійських метафоричних термінів; методики компонентного аналізу тематичних груп термінів – для класифікації останніх; словотвірного аналізу – для виокремлення певних способів словотворення та моделювання слів на позначення термінів; кількісного методу – для виявлення кількості метафоричних термінів різних груп.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «термін» розуміється як 1) ***спеціальне слово чи словосполучення*** у певній професійній сфері (Арделан, 2017: 288) для точного вираження поняття у галузі знання – науки, техніки <...> тощо (Нечипоренко, 2018: 39); 2) ***емоційно нейтральне*** слово чи словосполучення – для точного вираження понять та назв предметів у системі лексики на означення понять якоїсь окресленої галузі знань (Нечипоренко, 2018: 39-40). Термін характеризується наявністю ознак системності, дефініції та належністю до двох категорій: 1) загальнонаукових й загальнотехнічних, та 2) спеціальних (номенклатурних) термінів на позначення понять науки і техніки (Жалай, 2010: 3) з експресивною нейтральністю (Нечипоренко, 2018: 288).

За морфологічною будовою терміни розподіляються на: 1) прості слова (непохідні); 2) похідні: префіксальні ('*overheat*' = 'перегрів'), суфіксальні ('*cooler*' = 'охолодник', '*strainer*' = 'фільтр', '*sensor*' = 'сенсор'); суфіксально-префіксальні ('*reprocessing'* = 'повторна обробка', '*recycling*' = 'рециркуляція'); в) складні слова (*afterpotential*); 3) складні, що мають у структурі декілька основ, словосполучення; 4) складені, що складаються з декількох слів, багатокомпонентні терміни з трьома, чотирьма- й більш компонентами, тощо.

Щодо структури термінів-словосполучень розрізнюються три основних типи:

а) терміни-словосполучення, елементи структури яких використовуються самостійно (пор. англ. '*band-gap energy'* = укр. '*енергія іонізації'*);

б) терміни-словосполучення, у яких одна частина – технічний термін, а інша – мовна одиниця (слоао) (структуру такого терміна представлено у моделях: «іменник + прикметник», «іменник + іменник» (англ. *green power* = укр.'екологічно чиста енергія';

в) терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є загальновживаними лексичними одиницями (англ. *outside air* = укр. '*кондиціоноване повітря після опалення*') (Полюк, 2016).

Вмотивованість вважається одним із основних критерієм до визначення терміна. Семантично вмотивовані або метафоричні терміни репрезентуються різними морфологічними категоріями.

Традиційно за характером мовної вмотивованості слова визначаються два основних типи перенесення значення найменувань: метафоризація і метонімізація. До мови одиниці на позначення термінів потрапляють різними способами: 1) шляхом запозичення з інших мов, галузей; 2) морфологічним шляхом за словотвірними моделями; 3) семантичним шляхом тощо (Єрмоленко, 2001; Нечипоренко, 2018; Підгорна, 2016).

Утворення терміна шляхом заміни значення слова здійснюється завдяки перенесення ознаки предмета чи явища мови в основу найменування терміна:

1) найменування за схожістю зовнішніх ознак об'єкту термінування (форма, розмір, колір тощо): пор. *частина тіла – деталь* (англ. *head* = укр. '*голівка*', англ. *knee* = укр. 'коліно', англ. *finger* = укр. '*палець*', '*шрифт*') або тварина – механізми (англ. *crane* = укр. '*підйомний кран'*);

2) найменування за схожістю функції об'єкту термінування, наприклад, англ. *to doctor* = укр. 'лагодити', 'усувати';

3) найменування за суміжністю понять, на основі метонімії (наприклад, англ. *tare* = укр. 'тара');

4) найменування за аналогією понять із побутової лексики (наприклад, англ. *fatigue* = укр. 'втомлюваність металу', англ. *resistance* = укр. 'опір', англ. *exhaust* = укр. 'вихлопна труба').

Результати дослідження показують, що метафоричні терміни обираються шляхом суцільної вибірки із термінологічних словників та науково-технічних текстів. Метафоричний термін – це складна структура, в якій представлено «знання про об'єкт, що позначається, та сукупність певних семантичних ознак» (Кузнецова, 2016). Найменування термінів засобом метафоризації зумовлене їхнім формуванням на базі узагальнень, які отримано у процесі пізнання світу (Кузнецова, 2016).

Семантика технічних термінів є важливою складовою, що формується як результат взаємодії словотвірних значень, понятєвого компонента на основі асоціацій, що закладено у термінологічній одиниці номінації, оскільки дозволяє розуміти специфіку мови в певній галузі знань. Вивчення семантики терміна передбачає аналіз його понятєвого значення та способів використання в мові, що допомагає з'ясувати, яким чином терміни утворюють систему та взаємодіють між собою. Також важливо враховувати, що семантика терміна може бути складною через наявність прямих та переносних значень, що робить цей аспект лексики багатогранним.

Згідно з семантичною моделлю утворення метафоричних технічних термінів виокремлюються такі:

– ***антропоморфні терміни***, які використовують за аналогію з частинами тіла людини (пор. укр. *шийка циліндра*, англ. *venturi throat* = укр. *труба Вентурі*);

– ***неантропоморфні терміни***, які не мають прямого відношення до частин тіла людини або тварини, і використовуються для опису різних аспектів автотранспорту: пор. англ. *fly-ball* = укр. *відцентровий вантаж*, англ. *windbreak* = укр. вітролом, англ. *air bag* = укр. *аварійна подушка*);

– ***зооморфні терміни*** використовуються за аналогію з тваринами для опису різних аспектів автотранспорту, пор.англ. *amphibian* = укр. *гідроплан*, англ. *wing* = укр. *крило*.

Використовуючись у дискурсі, угрупування метафоричних термінів розширюється за рахунок природоморфних, артефактних метафор тощо. В основі утворення природоморфниих метафоричних термінів лежать природні образи для передачі певних явищ або станів. Артефактні метафоричні терміни використовують образи або властивості предметів для порівняння з іншими об'єктами або явищами.

Кількісний аналіз показав домінування антропоморфних метафор над неантропоморфними в англомовних джерелах (60% проти 30%). Це пояснюється тим, що антропоморфні метафори допомагають розуміти й уявляти абстрактні концепції краще, оскільки вони базуються на відомих людських характеристиках та досвіді. Так, людське тіло або його частини, фізичне та соціальне середовище використовуються для

створення метафор у технічній термінології. Наприклад, у сфері «фізичне життя людини» термін англ. *life time* (= укр. «термін служби») створюється за аналогією з тривалістю життя людини, що показує, як антропоморфні метафори можуть бути використані для пояснення технічних понять.

У сфері «предмети побуту» використовуються метафори, що асоціюються з частинами тіла людини (наприклад, англ. *kettle* = укр. *котел*, англ. *bed* = укр. *шар*), що вказує на тісний зв'язок між предметами побуту та функціонуванням людського організму.

Метафоричне перенесення абстрактної лексики на підставі схожості з явищами та поняттями фізичної, психічної та соціальної діяльності людини може бути складним завданням через розмиту границю між конкретними ознаками та емоційними враженнями. Таким чином, новостворені терміни можуть мати різний ступінь емоційності та експресивності, як позитивну (наприклад, англ. *tank breathing* = укр. *дихання резервуара*; англ. *wave travel* = укр. *пробіг хвилі*), так і негативну конотацію (пор. англ. *metal fatigue* = укр. *втома металу*; англ. *ageing* = укр. *старіння (металу)*). Це робить антропоморфні метафори важливими для розуміння технічних понять, оскільки їхня семантика включає емоційний аспект і сприяє кращому розумінню термінології.

Розповсюдженість антропоморфних метафор в автомобільному дискурсі (пор. 60%) пояснюється бажанням створити образ автомобіля як людини (друга, помічника, супутника).

Матеріали дослідження підтверджують думку про те, що антропоморфні метафори використовуються для створення образу автомобіля як друга, помічника або незамінного супутника. Такі метафори розподіляються на декілька семантичних підгруп, зокрема:

– метафоричні терміни на позначення характеру: англ. *super-aggressive tyres*; англ. *no-rule monsters*;

– метафоричні терміни на позначення частин людського тіла (соматизмів): наприклад, *left-brain vehicles* використовується за аналогію з лівопівкульною активністю головного мозку для опису практичних транспортних засобів;

– метафоричні терміни, що відображають фізичний та духовний стан людини, використовуються для передачі «фізичного» та «духовного» стану автомобіля через аналогії з людським тілом (пор.*the car truly comes to life in your hands*);

– метафоричні терміни, що утворені за аналогією до здібностей та фізичних можливостей людини, слугують опису ттехнічних характеристик автомобіля через аналогії з людськими якостями (пор. *the more you drive the Curpa, the more its talents become apparent*);

– метафоричні терміни, що побудовані на аналогії з одягом та його використанням (пор. *steam pocket*).

Звернемося до групи ***неантропопорфних метафор*,** використання яких дозволяє зрозуміти складні технічні концепції шляхом порівняння їх з відомими об'єктами природи. Наприклад, ***зооморфні метафори*** слугують для асоціювання термінів з тваринами, наприклад, англ. *fish* (=укр. *риба*) або англ. *worm wheel* (= укр. *черв'ячна передача*). У сфері ***артефакти*** спостерігається використання метафор для опису різних об'єктів і механізмів, де їх назви асоціюються з артефактами. Наприклад, англ. *poppet valve* (= укр. *клапан*) асоціюється з прохідним клапаном.

Фітоморфні та ландшафтні метафоричні терміни є найменш поширеними в автотранспортній галузі. Метафори, що входять до цієї підгрупи, мають аналогії з рослинами та ландшафтами, які відображають різниі елементи автомобіля. Так, *sunroof* використовується за аналогію з сонцем для опису люка на даху автомобіля.

Зафіксовано використання метафор, які запозичені з інших сфер та галузей, таких як ***архітектура,*** морський транспорт, залізничний транспорт, космонавтика, діловодство, металургія та медицина, що розширює образну базу та надає новий спосіб сприйняття автомобілів.

Метафоричні технічні одиниці репрезентуються трьома групами метафор (антропоморфних та неантропоморфних, зооморфних). Використовуючись у дискурсі, угрупування метафоричних термінів розширюється за рахунок фітоморфних, ландшафтних метафор тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можемо зробити висновки про те, в англомовній терміносистемі антропоморфні метафоричні терміни відіграють важливу роль у визначенні та поясненні концепцій певної галузі, використовуючи уявлення про людину як основу для метафоричного перенесення з однієї сфери життєдіяльності. Розгдяд структурно-семантичних особливостей метафоричних термінів є необхідним етапом для дослідження когнітивних особливостей метафоричних термінів та передує аналіз перекладу термінів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арделан О. О. Граматичний аспект перекладу англійських термінів словосполучень в галузі енергетики. *Маріупольський молодіжний науковий форум: традиційні й новітні аспекти дослідження і викладання іноземних мов і літератури*: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених (29 березня 2017 р.). Маріуполь : МДУ, 2017. С. 288–290.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с. URL: https://archive.org/details/terminy2001/page/12/mode/2up (дата звернення: 13.05.2024)
3. Жалай В. Я., Биховець Н. М., Линник Т. Г. Семантичні співвідношення псевдодрузів перекладача та їх представлення в сучасному контрастивному словнику. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К.: Логос, 2010. С. 3–12.
4. Кузнецова І. В., Чернова А. В. (2016). Метафора як спосіб творення вторинної номінації в терміносистемі верстатобудування. Тиждень науки. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. С. 89–90.
5. Нечипоренко В. О., Демченко О. П. Лексико-семантичні особливості термінології в системі мови. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації :* збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю. Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 39–41.
6. Підгорна А. Б. Структурні особливості англійських термінів галузі теплоенергетики. *Тиждень науки*. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. (с. 68–69). Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. С. 68–69.
7. Полюк І. С. Запозичення як спосіб збагачення термінології у галузі електроніки. *Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивнодискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти*: матеріали ІІІ-ї Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2016 р.) НТУУ «КПІ». К.: Кафедра, 2016. С. 102–103.

REFERENCES

1. Ardelan O. O. (2017) Hramatychnyi aspekt perekladu anhliiskykh terminiv slovospoluchen v haluzi enerhetyky. [Grammatical aspect of translation of English terms and phrases in the field of energy] Mariupolskyi molodizhnyi naukovyi forum: tradytsiini y novitni aspekty doslidzhennia i vykladannia inozemnykh mov i literatury: Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchenykh (29 bereznia 2017 r.). – Mariupol Youth Scientific Forum: traditional and modern aspects of research and teaching of foreign languages and literature: coll. of scientific works : Materials of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical internet conference of students, postgraduates and young scientists, 288–290. [in Ukrainian].
2. Yermolenko S. Ya. (2001). Ukrainska mova: korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv. [Ukrainian language: a short explanatory dictionary of linguistic terms]. URL: https://archive.org/details/terminy2001/page/12/mode/2up (data zvernennia: 13.05.2024). [in Ukrainian].
3. Zhalai V. Ya., Bykhovets N. M., Lynnyk T. H. (2010). Semantychni spivvidnoshennia psevdodruziv perekladacha ta yikh predstavlennia v suchasnomu kontrastyvnomu slovnyku. [Semantic relationships of pseudo-friends of the translator and their presentation in the modern contrastive dictionary]. Linhvistyka KhKhI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. – Linguistics of the 21st century: new research and perspectives. Kyiv, 3–12. [in Ukrainian]
4. Kuznetsova I. V., Chernova A. V. (2016). Metafora yak sposib tvorennia vtorynnoi nominatsii v terminosystemi verstatobuduvannia. [Metaphor as a method of creating a secondary nomination in the terminological system of machine tool construction]. Tyzhden nauky. Tezy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia, 18–12 kvitnia 2016 r. – Science week. Abstracts of reports of the scientific and practical conference, 89–90. [in Ukrainian].
5. Nechyporenko V. O., Demchenko O. P. (2018). Leksyko-semantychni osoblyvosti terminolohii v systemi movy. [Lexical-semantic features of terminology in the language system] Aktualni problemy suchasnoi transliatolohii, linhvokrainoznavstva ta teorii mizhkulturnoi komunikatsii : zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. – Actual problems of modern translation studies, linguo-regional studies and the theory of intercultural communication: a collection of materials of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with International Participation, 39–41. [in Ukrainian].
6. Pidhorna A. B. (2016). Strukturni osoblyvosti anhliiskykh terminiv haluzi teploenerhetyky. [Structural features of English terms in the field of thermal energy]. Tyzhden nauky. Tezy dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii, Zaporizhzhia, 18–12 kvitnia 2016 r. – Abstracts of reports of the scientific and practical conference, 68–69. [in Ukrainian].
7. Poliuk I. S. (2016). Zapozychennia yak sposib zbahachennia terminolohii u haluzi elektroniky. [Borrowing as a way of enriching terminology in the field of electronics]. Movy profesiinoi komunikatsii: linhvokulturnyi, kohnityvnodyskursyvnyi, perekladoznavchyi ta metodychnyi aspekty: materialy III-yi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (21 kvitnia 2016 r.) – Languages of professional communication: linguistic-cultural, cognitive-discursive, translational and methodical aspects: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference, 102–103. [in Ukrainian].